

**Tożsamość Słowian
zachodnich i południowych
w świetle XX-wiecznych dyskusji i polemik**

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3660

50^{lat}
Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Tożsamość Słowian zachodnich i południowych w świetle XX-wiecznych dyskusji i polemik

T. 2
Język

pod redakcją
Marii Cichońskiej i Iliany Genew-Puhalewej

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Barbara Oczkova

Spis treści

Przedmowa (<i>Maria Cichońska, Iliana Genew-Puhalewa</i>)	5
Maria Cichońska, Vesna Jovanović-Mihaylov Serbian and Croatian Language Discourse in the Twentieth Century (Selected Issues)	13
Rajka Glušica Crnogorski jezik između srpskog i crnogorskog nacionalizma	27
Людмила Васильева Соціолінгвістичні аспекти нормування чорногорської мови (кінець XX–початок XXI ст.)	47
Aleksandra Niewiara Nazywanie wypartych treści zbiorowej pamięci we współczesnym pol- skim dyskursie tożsamościowym (1989–2015)	65
Илияна Генов-Пухалева Прояви на пуризъм в съвременната терминология	85
Sylwia Sojda Słowacka tożsamość kulturowa u progu XXI wieku	99
Mariola Szymczak-Rozlach Formacje hybrydalne w języku słowackim i polskim. Konkurencja form rodzimych i obcych	111
Paulina Pycia-Košćak Raslojenost jezičnog identiteta u Hrvatskoj u usporedbi s poljskim reali- jama (narodni jezik, narječje i dijalekt)	125
Marko Jesenšek Slovenščina v Prekmurju in Porabju – med knjižno normo in narečjem	145

Arno Wonisch	
Slavenska i slovenska dvojina – nekad i danas	163
Alma Genjac-Nakičević	
Uloga turcizama u autonomiji bosanskog jezika (na primjeru Škaljićevog <i>Rječnika turcizama</i>)	179
Amela Ljevo-Ovčina	
Muslimanska ili nemuslimanska knjiga. Ateist kao derviš, musliman kao vječnik	187
Lovorka Zergollern-Miletić	
Gramatike – mjesta gdje se susreću jezik i kultura (hrvatske gramatike u usporedbi s engleskima)	205
Dariusz Tkaczewski	
Mentalnošciowy i lingwistyczny „obraz sąsiada” oraz jego odbicie w polsko-czeskich i czesko-polskich stereotypach językowych	217

Przedmowa

Zagadnienia związane z tożsamością stanowią w dziedzinie nauk humanistycznych – zatem także w obrębie badań slawistycznych – jedno z centralnych pól problemowych. Kwestie narodowych odmian tożsamości należą do najbardziej złożonych i przyciągają uwagę badaczy reprezentujących różne dyscypliny wiedzy. Korzystając ze zróżnicowanych podejść i metodologii, uzyskujemy pełniejszy obraz problematyki tożsamościowej i lepiej rozumiemy jej specyfikę rozwojową, determinowaną uwarunkowaniami historycznymi, społecznymi, podmiotowymi, czyli kulturowymi.

Świadomość takiego stanu rzeczy stanowiła inspirację dla kolejnych badań z tej dziedziny – także w aspektach lingwistycznych, czego rezultatem jest niniejsza publikacja. Zaprezentowane zagadnienia podjęli – przy okazji jubileuszu czterdziestolecia Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego – lingwiści z różnych ośrodków naukowych z Polski i z zagranicy – Bośni, Chorwacji, Czarnogóry, Czech, Macedonii, Słowenii i Ukrainy¹. Odpowiedzieli oni na zaproszenie placówki legitymującej się kilkudziesięcioletnią tradycją naukową, świadomi wagi proponowanej problematyki, ujawniającej ciągle nowe aspekty i wartości realizowane i kreowane w języku podlegającym nieustannym przeobrażeniom.

Podjęty przez pracowników Instytutu Filologii Słowiańskiej temat wymaga specjalistycznych rozważań filologicznych i kulturoznawczych. Zagadnienia tożsamościowe wydają się nie do wyczerpania, implikują

---

¹ Niniejsza publikacja, zrecenzowana i opracowana przez Redaktorki w 2015 r., ukazuje się z przyczyn od Nich niezależnych w 2018 r., co w przypadku niektórych tekstów ma wpływ na aktualność pozycji bibliograficznych.

szerokie spektrum problemów, których wcześniej nie dostrzeżono, a więc nie poddano naukowej refleksji, a te, które takiej się doczekały, często wymagają nowej, zaktualizowanej interpretacji.

Prace traktujące o tożsamości w aspekcie kulturowym i literaturoznawczym zawarte w odrębnym tomie monografii dopełniają niniejszą edycję poświęconą kwestiom językowym.

Zamieszczony tam artykuł Barbary Czapik-Lityńskiej *Tożsamość jako wartość* wprowadza w meandry problematyki tożsamościowej, wskazuje kierunki współczesnej refleksji nad tożsamością, przywołuje wybrane definicje tożsamości – indywidualnej, społecznej, kulturowej. Autorka artykułu zwraca uwagę przede wszystkim na słowiańskie dyskursy tożsamościowe, które łączą tożsamość z historią języka i kultury, pamięcią zbiorową oraz z podmiotem etycznym. Podkreśla, że tożsamość jako wartość kulturowa, mozolnie budowana, nierzadko zagrożona, wymaga pamięci aksjologicznej i odpowiedzialnego współtworzenia otwartego modelu kultury we współczesnym świecie.

W tej części dwutomowej monografii znalazły się zarówno artykuły traktujące język jako medium, za pomocą którego tworzyły się i utrwały, często z wielkim trudem, słowiańskie tożsamości narodowe, jak i prace, które obrazują, w jaki sposób intensywne przemiany o charakterze politycznym, kulturowym, a także ekonomicznym wpłynęły na kondycję języków narodowych, które tę tożsamość wyrażają. W badaniach nad tożsamością język sprowadza się nie tylko do roli medium, za pomocą którego wyrażane są jej różne, częstokroć bardzo złożone aspekty.

W dotychczasowej literaturze ciągle za mało jest analiz problematyki tożsamościowej w dyskursach lingwistycznych i okołolingwistycznych, związanych z kwestią polityki językowej w przełomowych momentach historycznych. „Każda sytuacja, w której jednostka staje wobec różnorodności – a zwłaszcza konfliktów systemów wartości, lojalności, archetypicznych modeli dróg życiowych, rodzi skłonność do wyostrego poczucia tożsamości, do jego poszukiwań” (J. Nikitowicz: *Koncepcja tożsamości międzykulturowej w społeczeństwie wielokulturowym*, 2004). Pogląd, że tożsamość opiera się na różnicach, prezentowany między innymi przez Barbarę Skargę (B. Skarga: *Tożsamość i różnica. Eseje metafizyczne*, 1997, s. 159), swoje potwierdzenie znajduje w skomplikowanych od zarania losach Słowian, z wielkim wysiłkiem budujących na przestrzeni wieków swoje narodowe tożsamości.

W monografii znalazły się w większości prace o ściśle lingwistycznym charakterze, które w zróżnicowany sposób, zarówno metodologicznie, jak i w zakresie obszaru badawczego, prezentują szerokie spektrum

tematyczne, związane przede wszystkim z XX w., niekiedy z nawiązaniami do sytuacji wcześniejszej – do XIX w. Tylko niektóre z nich mają charakter interdyscyplinarny.

Znaczna część zawartych w niniejszym tomie artykułów została poświęcona problemom tożsamościowym XX w., przede wszystkim dotyczącym języków wyemancypowanych po rozpadzie Jugosławii – bośniackiego i czarnogórskiego, i Czechosłowacji – słowackiego. Część z nich prezentuje słowiańską problematykę z perspektywy diachronicznej, inne zaś łączą historyczne spojrzenie ze stanem współczesnym. I tak wybrane aspekty ważnego dyskursu o charakterze historycznym, powstałego w połowie XX w. w Jugosławii w związku z tzw. umową nowosadzką z 1954 r., określającą kontynuację wspólnej polityki językowej Serbów i Chorwatów (a także postaw wobec Słoweńców i Macedończyków), zostały omówione w artykule Marii Cichońskiej i Vesny Jovanović-Mihaylov. Z kolei artykuł Aleksandry Niewiary łączy aspekty historyczne ze współczesnymi, charakteryzując od strony lingwistycznej skomplikowane elementy dotyczące wypartych treści zbiorowej pamięci (Kresowiaków i żołnierzy wyklętych) we współczesnym polskim dyskursie tożsamościowym (1989–2015). Dwa kolejne artykuły dotyczą niedawno skodyfikowanego języka czarnogórskiego. Rajka Glušica przedstawia funkcjonowanie języka czarnogórskiego w złożonej sytuacji społecznej, w której ostre polemiki wynikające z tendencji nacjonalistycznych Serbów czarnogórskich i etnicznych Czarnogórców upolityczniają kwestie językowe. Natomiast skomplikowany proces kodyfikacji tego języka, odzwierciedlający problemy tożsamościowe mieszkańców Czarnogóry, prezentuje współautorka czarnogórskich *Zasad pisowni i ortografii (Pravopis)* – Ljudmila Vasiljeva.

Z kolei Paulina Pycia-Kośćcak w ujęciu konfrontatywnym chorwacko-polskim ukazuje, jak mocno rozwarstwienie językowej tożsamości związane jest ze zróżnicowaniem języka narodowego, podkreślając, że ważną rolę w jej zachowaniu odgrywają języki dialektalne i małe ojczyzny.

Podobną tematykę podejmuje Marko Jesenšek, który przybliża skomplikowane losy słoweńskiego języka literackiego, przedstawiając szczegółowo problemy tożsamości językowej Słoweńców mieszkających na północno-wschodnich peryferiach swojej ojczyzny – w Prekmurju, oraz na terenie Węgier – na Porabju, gdzie ostatnio ważnym elementem podtrzymywania narodowej tożsamości staje się miejscowy dialekt.

Arno Wonisch omawia ważną cechę typologiczną języka słoweńskiego, a mianowicie bardzo dobrze zachowaną w jego dialektach i w języku literackim liczbę podwójną, przy czym przedstawia tę kategorię

gramatyczną w szerokim aspekcie genetycznym, sięgając do języków nieindoeuropejskich – hebrajskiego i arabskiego, a także greckiego i języków słowiańskich.

Znaczenie leksyki pochodzenia tureckiego dla wyrażania tożsamości Bośniaków w czasach Titowskiej Jugosławii w kontekście jedyne go dwudziestowiecznego słownika turcyzmów ukazuje artykuł Almy Genjac-Nikčević.

Natomiast problem rozchwiania narodowej tożsamości porusza Amela Ljevo-Ovčina, komentując go przez pryzmat znanego dzieła literackiego – powieści bośniackiego pisarza Mešy Selimovicia *Derviš i smrt*.

Kilka artykułów omawia sytuację języków, jaka nastąpiła po Jesieni Narodów, a także w związku z wejściem krajów słowiańskich do Unii Europejskiej i wynikającymi z tego faktu istotnymi językowymi konsekwencjami. Niektóre z nich prezentują podejście konfrontatywne, w tym umożliwiające poznanie różnic i podobieństw między językami Słowian zachodnich i południowych a językami niesłowiańskimi, co umożliwi ogląd przedstawionej problematyki w szerszym, bardziej obiektywnym wymiarze. Przystąpienie państw słowiańskich do Unii Europejskiej i konieczność wprowadzenia pod koniec XX w. do ich urzędowych języków licznych terminów prawnych znalazły swój wyraz w artykule Iliany Genew-Puhalewej, ukazującym współczesne wyzwania normatywistów wobec pojawienia się całkowicie nowej rzeczywistości, zderzającej się z różnymi tradycjami normatywnymi, zarówno liberalnymi, jak i purystycznymi. Nowemu, dyskusyjnemu zjawisku w zakresie tworzenia leksyki, które uaktywniło się w wielu językach w minionym stuleciu, w czasach intensywnej globalizacji, a mianowicie hybrydyzacji poświęcony został artykuł Marioli Szymczak-Rozlach, która w ujęciu konfrontatywnym słowacko-polskim analizowała je od strony mechanizmów morfologicznych. Z kolei kwestie dotyczące polityki językowej, w tym przede wszystkim ustaleń prawnych w zakresie języka słowackiego po rozpadzie Czechosłowacji, przybliżyła Czytelniczkom Sylwia Sojda.

Utrwalanie i kodyfikowanie tożsamości przez działalność w sferze naukowej, a dokładniej – w procesie tworzenia współczesnych gramatyk języka narodowego, to nie zawsze zauważany aspekt tożsamościowy; zagadnienia te prezentuje artykuł Lovorki Zergollern-Miletić, która porównuje koncepcje nowych, dwudziestowiecznych gramatyk deskryptywnych języka chorwackiego (po rozpadzie wspólnej normy serbsko-chorwackiej) z gramatykami angielskimi.

Czynników narodowej tożsamości nie wyznaczają stereotypy kulturowe związane z postrzeganiem Innych, jednak te „metafory mentalności” w pewien sposób określają również obraz danej nacji (D. Oraić-Tolić: *Stereotypy kulturowe i nowoczesny naród*, 2005, s. 13). Obszerne aspekty dekonstruowania tego typu wybranych narodowych stereotypów obrazuje artykuł Dariusza Tkaczewskiego, traktujący o obrazie „sąsiada” w polsko-czeskich i czesko-polskich stereotypach językowych.

Zaprezentowane artykuły poświęcone tematyce tożsamościowej stanowią ujęcia cząstkowe, dalekie od wyczerpania zakreślonej tytułem publikacji problematyki. Wnoszą jednak cenne informacje i propozycje oglądu, wprowadzają nowe obszary badawcze, które winny być nadal penetrowane.

Maria Cichońska, Iliana Genew-Puhalewa

Na okładce wykorzystano obraz *Nad/zor II* autorstwa Maruży Śuřtar

Redaktor
Barbara Todos-Burny

Projektant okładki
Paulina Dubiel

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleřniar

Łamanie
Marek Zagniński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-854-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-855-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,0. Ark. wyd. 16,5.
Papier Alto 90 g/m², vol. 1.5. Cena 22 zł (+ VAT)
Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław